

ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

DOI 10.31651/2524-2660-2019-3-269-274
ORCID 0000-0002-6842-629X

СТЕПАНОВА Наталія Михайлівна,

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: stepanova76@ukr.net

УДК 373.24

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ГРІ

Статтю присвячено питанням розвитку критичного мислення дітей старшого дошкільного віку засобами різних ігрових методик.

Зосереджено основну увагу на важливості такої «м'якої» навички, як критичне мислення, в сучасних умовах здобуття освіти, яку можна розвивати, починаючи із 5-6-ти річного віку.

Підкреслено, що таке навчання й розвиток має відбуватися поступово, обережно, враховуючи фізіологічні, психологічні рівні розвитку дітей, а головне в грі, щоб така діяльність була цікавою, пізнавальною й корисною.

Ключові слова: критичне мислення; діти старшого дошкільного віку; соціальний досвід; сюжетно-рольова гра.

Постановка проблеми. XXI століття надзвичайно стрімке й динамічне в розвитку всіх сфер соціального життя. Сучасна людина так і не визначилася, що більше приваляє в її житті: духовне чи матеріальне, більшість погоджуються, що між ними має бути розумний паритет. Проте в усі епохи свого розвитку суспільство відводило освіті й вихованню особливу увагу. Означивши освітню сферу як «якісна», «повна», «інноваційна», ми визначаємо її актуальний соціокультурний аспект: освічена людина – це вільна, розвинена особистість, яка має вже певний досвід, здатна реагувати на будь-які виклики й орієнтуватися в умовах постійних змін.

Аналіз нормативних документів у сфері освіти України вказує на той факт, що педагогічні дії дорослих мають «гнучко реагувати на сучасні соціокультурні запити, збагачувати знання дитини необхідною якісною інформацією, допомагати їй реалізувати свій природний потенціал, орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності» [1] й діяти протягом всього періоду дитинства. За таких вимог «вчорашній» комплекс знань і умінь не зможе повністю забезпечити суспільний запит. Його поступово допов-

нюють, а подекуди й витісняють soft skills або «м'які» навички, серед яких першість можна віддати критичному мисленню, і особливо сьогодні, в умовах зростаючого інформаційного простору.

Ми обґрунтовуємо такий підхід, що розвивати критичне мислення можна починати із 5–6-ти років, тобто періоду старших дошкільнят, адже в цьому віці діти за своєю природою досить допитливі, надзвичайно активно пізнають світ, здатні вирішувати складні завдання і навіть пропонувати оригінальні ідеї для їх вирішення. Проте, які б не були суспільні завдання й виклики, педагоги мають пам'ятати Гіппократівський «*primum non nocere*» («передусім – не нашкодь») і поєднувати навчання із грою – видом діяльності, який є провідним для дітей цього віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток дитини дошкільного віку, особливості її виховання стали предметом дослідження не тільки педагогів, а й психологів та філософів. Зокрема, психолого-педагогічне становлення дитини дошкільного віку відображено у ряді наукових здобутків І. Бежа, А. Божович, А. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, О. Кононко, Ж. Піаже та ін. Сучасними адептами, хто досліджує різні періоди розвитку дитини протягом всіх етапів її дошкільного віку, є А. Артемова, Г. Беленька, А. Богущ, З. Борисова, О. Брежнева, Н. Гавриш, Е. Вільчковський, А. Кондрашова, А. Лохвицька, Н. Рогальська, К. Щербакова та ін. І хоча сфера наукових інтересів дослідників фокусується на різних питаннях формування, розвитку й становлення особистості дошкільника, все ж таки критичне мислення в дітей цього віку висвітлене недостатньо.

Метою статті є обґрунтування специфіки використання сюжетно-рольових ігрових методик для розвитку критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критичне мислення як педагогічна технологія з'являється в освітніх системах країн світу ще в середині ХХ століття. І тут першість займають США, Канада, Велика Британія. Педагогічні ідеї Джона Дьюї (англ. John Dewey) у 1950-х роках викликають не просто резонанс у сфері освіти, а започатковують нову еру в її здобутті: знання самі по собі поступово втрачають «індекс корисності», і головний акцент робиться саме на вміннях користуватися ними. Адже вони стають у основі досвіду, який особа набуває під час навчання, розв'язку реальних життєвих завдань, проблемних ситуацій, дослідного пізнання навколишньої дійсності тощо [2, с. 23]. Результат такого досвіду має формувати важливі в житті кожної людини цінності чи ставлення: ініціативність, впевненість, вміння спільно працювати в групі чи колективі на результат, гнучкість мислення, вміння адаптуватися у складних життєвих ситуаціях, приймати виклики, вирішувати конфлікти, знаходити компромісні рішення та ін.

В Україні ця технологія закріплюється в практиці із 90-х років ХХ століття, при чому стає домінантною більше для учнів старшої школи й студентів вищих навчальних закладів, ніж для дітей молодшого віку.

Наша розвідка пов'язана із кількома дефініціями, на короткому аналізі яких ми вважаємо за необхідне зупинитися. Критичне мислення відносять до базових навичок людини ХХІ століття. Це було озвучено на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (2016), де ця навичка серед найважливішого десятка посіла за рейтингом другу позицію. Таким чином, на сьогодні вона вважається достатньо необхідною для успішної побудови кар'єри та й взагалі для реалізації свого життєвого потенціалу [3].

Практика життєдіяльності людини пов'язана із розв'язанням реальних психічних завдань, основу яких становить мислення. У педагогічному словнику С. Гончаренка зазначено, що мислення – це «вища форма відображення дійсності в психіці» [4, с. 208]. У психологічному словнику це ж поняття подане як «акти-

вний психічний процес опосередкованого й узагальненого відображення в свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях» [5, с. 252]. Тобто аналізуючи дане поняття ми робимо висновок, що це глибинні процеси пошуку та відкриття чогось нового. Із якого віку в онтогенезі людини з'являються такі процеси? Дослідження наших колег-психологів вказують – від народження [6, с. 24]. Багаторічні наукові розвідки Л. Виготського і його учнів доводять, що мислення дитини розвивається навіть тоді, коли в неї не сформована мова [7, с. 762]. Також враховуючи анатомічно-фізіологічні та психологічні особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку, ми підтверджуємо той факт, що у них наочно-дійове мислення починає поступово доповнюватися образами. Маючи вже певний соціальний досвід (дитина знає певні предмети, особливості їх використання та ін.), у цьому віці дошкільники вчаться мислити за допомогою образів, розумово уявляючи певні дії й їх наслідки. Наприклад, дитина може замінити предмет на інший за для досягнення цілі, або ж розуміти, що один предмет може пояснювати інший і т.д. Тому розвиваючи наочно-образне мислення, можна говорити про початки критичного, адже у двох випадках дитина має задіяти такі мисленнєві операції як аналіз, порівняння, конкретизацію.

Наступна дефініція, важлива для нашої розвідки, є гра. За С. Гончаренком «це форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів» [4, с. 73]. У дитячому віці це найважливіший вид діяльності, адже саме в ньому дитина може навчатися, розвиватися, пізнавати, таким чином, набуваючи соціального досвіду. Гру як «найпривабливіший вид людської діяльності», «важливий виховний засіб» характеризували зарубіжні й вітчизняні дослідники, серед яких Н. Анікеєва, А. Богуш, І. Бугасова, Л. Кондрашова, Ж. Піаже, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Ф. Фребель та ін. Напевне найголовнішою серед характеристик гри, як виду діяльності, є невимушеність, ігрова діяльність проходить без примусу, ніби не обов'язково. І тоді пізнавальні інтереси дітей переплітають-

ся із цікавістю, захопленням, бажанням. Сам по собі результат їм не такий цікавий, як ігрова дія, в ході якої відбувається досить «м'який вплив» дорослих через навіювання, підказки, правила-настанови та ін.

Через ігрову діяльність дитина розвиває морально-психічні якості, формується її характер, вона набуває практичних навичок поведінки в різних життєвих ситуаціях (наприклад, уміння подумки поставити себе на місце героя чи дійової особи; подивитися на проблему з позиції... тощо), розкриваються творчі здібності, і все це формує її соціальний досвід, що в майбутньому стане незамінним.

Ми суголосні із думкою В. Сухомлинського, що «гра для дитини – це найсерйозніша справа. У грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі здібності особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку» [8, с. 95]. Саме тому вважаємо, що розвивати критичне мислення в дітей старшого дошкільного віку можна у грі, використовуючи різноманітні вправи і прийоми.

Критичне мислення як процес об'єднує шість розумових операцій: аналіз, синтез, порівняння, конкретизація, узагальнення і абстрагування. Підбираючи у відповідності до вікових рівнів завдання, ми із 5-річного віку можемо розвивати всі ці мисленнєві операції.

Зупинимось на сюжетно-рольових іграх, які є найпоширенішим видом творчих. У них сюжет розгортається поступово, дітям легко адаптуватися до соціальної ролі, такі ігри достатньо контактні, комунікативні, а також дозволяють дошкільнику, імітувавши відносини із життя дорослих людей, отримувати власний соціальний досвід у означенні й вирішенні проблем, налагодженні комунікаційних зав'язків, розумінні оточуючих, співпереживанні, аналізі ситуації й різних варіантах її розв'язку тощо.

Сюжетно-рольова гра «В гостях у звірят».

Цільове завдання: навчити дітей уважно слухати й аналізувати; виховувати емпатію.

Для вихователя: ця гра базується на методичному прийомі «слухаємо уважно». Дошкільники мають навчитися не тільки ставити запитання, а й бути уважними слухачами. Окрім цього, вчитися аналі-

зувати ситуацію й обирати факти, які стосуються конкретного завдання.

Правила гри. Всі учасники стають у коло, а хтось один по середині. Це буде герой із умовною роллю. Діти із кола кидають м'яч і називають означення, дію, будь-що, що пов'язане чи не пов'язане із героєм. Якщо це стосується героя, то він / вона м'яч ловить, якщо ні – відбиває. Якщо вийшло так, що герой зловив м'яч, а дія його не стосується, то у центр стає інша дитина.

Наприклад, герой Білка: живе у лісі; руда; любить банани; має пухнастий хвіст; будує гніздо на пальмі; ласує горіхами, стрибає із гілки на гілку і т. д.

Корова – чорно-біла; із великими рогами; читає книжки; дає багато молока; пасеться на лузі; харчується апельсинами; кукурікає і т. д.

Така вправа дозволить дошкільникам навчатися швидкому аналізу, увазі й кмітливості. Окрім цього, вони будуть запам'ятовувати конкретні факти із життя різних звірів і тварин.

Сюжетно-рольова гра «Підкажи, яким я можу бути».

Цільове завдання: навчити дітей синтезувати поняття й конкретизувати свої думки; формувати й розширювати словниковий запас дошкільників.

Для вихователя: ця гра базується на методичному прийомі синквейн, або сенкан – неримованому п'ятирядковому вірші, який за своєю структурою може мати такі рядки:

- 1) іменник / хто? Що? (початок теми);
- 2) означення, підібрані до іменника / який? Яка? Яке? Які?;
- 3) дію іменника / що робить?
- 4) коротке речення із іменником / або ставлення автора до нього;
- 5) синонім іменнику із першого рядка.

Старші дошкільники ще не вміють читати, проте розвиток мовлення й збагачення словникового запасу для них є важливим завданням. Доцільно буде, якщо перед грою вихователь ознайомить всіх дітей із методичним прийомом сенкан, обравши на власний розсуд приклади.

Правила гри. Діти об'єднуються в групи по 5 осіб. Капітан – це дійова особа, яка отримує завдання: «Я є ...». Вихователь може назвати роль для капітана, а може підготувати картинку із

зображенням, і якщо капітанів кілька, то вони витягнуть наосліп свою роль.

Капітан займає місце подалі від своєї команди і гра починається. Вихователь називає роль капітана (за першим рядком), потім по черзі другий, третій і т.д., а учасники команди мають доєднатися до капітана, відповівши на запитання й створити справжню команду. Виграє та команда, яка першою збереться. Для прикладу візьмемо тему «Дерева».

Варіант 1.

1. Я є – Дуб.

2. Який? – Великий, гіллястий, зелений.

3. Що робить? – Росте, затіняє.

4. Що про нього можете сказати? – Дуб є прикрасою нашого парку.

5. Слово-синонім – Дерево.

Варіант 2.

1. Я є – Тополя.

2. Яка? – Висока, гнучка, пірамідальна.

3. Що робить? – Гнеться, гойдається.

4. Що про неї можете сказати? – Тополя скинула листя.

5. Слово-синонім – Дерево.

Така вправа-гра дозволить дітям навчитися підбирати означення до слів, розвиватиме кмітливість, логіку, швидкість пам'яті, збагачуватиметься словниковий запас, вони співпереживатимуть за командний результат, а також це рухавка, яка не менше важлива для фізичного розвитку в цьому віці.

Сюжетно-рольова гра «Якби я був Добрим Чарівником».

Цільове завдання: навчити дітей аналізувати й порівнювати вчинки героїв; абстрагувати; висловлювати свої думки, робити висновки.

Для вихователя: ця гра базується на методичному прийомі абстрагування, або його ще називають «чарівним реченням»: «А що було б, якби...». За його допомогою діти вчитимуться аналізувати дії героїв чи людей із їхнього оточення, порівнювати вчинки за шкалою «добре – погано», висловлювати власне ставлення до таких дій і виносити уроки.

Попередня підготовка. Вихователь може запланувати перегляд кількох мультимедійних фільмів для всієї групи. Або ж таке завдання може бути домашнім за умови, що перегляд буде без аналізу.

Для гри ми пропонуємо переглянути такі мультфільми: «Дівчинка і Зайці» [9],

«Як Петрик П'яточкін слоників рахував» [10], «Капітошка» [11].

Правила гри. Вихователь пропонує дітям пригадати героїв, про кого вони дивилися мультфільми. Вона / він по черзі показує картинки, на яких зображені Дівчинка, Лисиця, Зайці, Петрик, Слоненя, Капітошка, Вовчик, а діти аналізують їхні вчинки. Запитання для бесіди:

– чим сподобався / не сподобався вам цей герой?

– які риси характеру в нього?

Після короткого обговорення починається власне гра. Обирається Добрий Чарівник, завдання якого дофантазувати закінчення мультфільму: «А що б було,

– якби Дівчинка не мала хустини;

– якби мама Дівчинки не напекла пірижків;

– якби Петрик не зумів порахувати слоненят;

– якби Капітошка був не із води;

– якби у житті Вовчика не з'явився Капітошка.

Така вправа дозволить дошкільникам не просто проаналізувати й обговорити вчинки героїв мультфільмів, у грі, уявляючи себе чарівником, діти зможуть фантазувати, припускаючи різноманітні варіанти закінчення історій. Така свобода уяви дозволяє уникати стереотипного мислення, піддавати ретельному аналізу надану інформацію, вчитися шукати із будь-якої ситуації кілька варіантів рішень.

Сюжетно-рольова гра «Допоможи Діду Морозу».

Цільове завдання: навчити дітей аналізувати, класифікувати предмети; аргументувати власний вибір; розвивати вміння працювати в команді.

Для вихователя: ця гра базується на методичному прийомі створення фотоколажу. За його допомогою діти вчитимуться аналізувати, класифікувати, обстоювати свою думку, працювати в команді на результат.

Попередня підготовка. Вихователь готує лист паперу А4, де приклеєна ілюстрація із Дідом Морозом і коробку із великою кількістю вирізок фотографій, ілюстрацій із журналів, інтернету для колажу. Від кількості команд буде залежати й кількість листків та фотографій. Важливо, щоб вирізки в коробці стосувалися не лише теми, а були різними за своїм значенням і зображенням.

Правила гри. Вихователь пояснює дітям, що під час подорожі на свято ялинки у лісі трапилася пригода: Дід Мороз втратив і свій транспорт, і мішок із подарунками. Його дуже чекають діти на свято й Дідусеві треба допомогти.

Дошкільники об'єднуються у команди й гра починається. На листок до Діда Мороза діти мають докласти все, що допоможе йому потрапити на свято. Для гри визначається час – 10 хв. А потім кожна команда може презентувати свою роботу й пояснити вибір.

Така гра дозволить дошкільникам аналізувати: із великої кількості вирізок обрати ті, які підходять для вирішення завдання, конкретизувати: скільки коней чи оленів вони запрягли у сани, чому; які подарунки поклали в мішок Дідуса, чому; чи з'явилися у нього помічники, для чого і т. д. Також бути помічником Діду Морозу – це відповідальна місія, яка навчатиме допомоги, підтримки, розуміння, а сама техніка фотоколажу є цікавою пізнавально-розвивальною, колективною дією-грою.

Висновки і перспективи подальших розвідок. За сучасних умов швидкого розвитку всіх соціальних сфер, потенційного збільшення обсягів інформації критичне мислення є однією із базових навичок людини ХХІ століття. Це є набута навичка, яка є в основі соціального досвіду особи, такого важливого для її успішної реалізації в житті. Починати розвивати таке мислення можна вже із віку старших дошкільників за умови педагогічного супроводу і оптимально обраних методик, одними із яких є ігрові.

У зв'язку з цим, ми вважаємо, що актуальним напрямом подальших науково-практичних розвідок є розроблення сучасних методик, які б сприяли розвитку критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку, дослідження викладацького досвіду вітчизняних і зарубіжних педагогів, які мають досягнення в реалізації зазначеної теми.

STEPANOVA Nataliia,

PhD in Philosophy, Senior Lecturer of Preschool Education Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkassy

CRITICAL THINKING DEVELOPMENT IN OLDER PRESCHOOL AGE CHILDREN THROUGH PLAY

Summary. Introduction. In a rapidly changing world, social institutions can't stay non-responsive to public enquiries and fail to stand the challenges. The same applies to studying. Learning to think critically may be one of the most important skills that today's student will need for getting education. Ignoring the saying, that critical thinking is inability to understand, rejection or criticism, we interpret this skill as ability to analyze, evaluate

Список бібліографічних посилань

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf> (дата звернення: 20.08.2019).
2. Дьюї Д. Досвід і освіта: навч. посіб. Львів: Кальварія, 2003. 84 с.
3. 10 навичок, що врятують кар'єру в 2020-му. URL: <https://studway.com.ua/10-navichok/> (дата звернення: 20.08.2019).
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
5. Шапар В. Б. Сучасний гуманістичний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
6. Дубинин Н. Что такое человек?: монографія. Москва: Мысль, 1983. 334 с.
7. Выготский А. С. Психология развития человека: монографія. Москва: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. 1136 с.
8. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям: монографія. Київ: Рад. школа, 1972. 244 с.
9. Дівчинка та зайці. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3qgCGQ5tBAE> (дата звернення: 21.08.2019).
10. Як Петрик П'яточкін слоненят рахував. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=z1gul74YRZo> (дата звернення: 21.08.2019).
11. Капітошка. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EGzTvRQLtYU> (дата звернення: 21.08.2019).

Reference

1. Basic component of preschool education. Retrieved 20.08.2019, from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf>. (in Ukr.)
2. Dewey, D. (2003). Experience and Education: Teach. tool. Lviv: Calvary. 84 p. (in Ukr.)
3. 10 career-saving skills in 2020. Retrieved 20.08.2019, from <https://studway.com.ua/10-navichok/>. (in Ukr.)
4. Goncharenko, S. (1997). Ukrainian Pedagogical Dictionary. Kyiv: Lybid. 374 p. (in Ukr.)
5. Shapar, V. B. (2007). Modern interpretive psychological dictionary. Kharkiv: Flag. 640 p. (in Ukr.)
6. Dubinin, N. (1983). What is a person? Moscow: Thought. 334 p. (in Russ.)
7. Vygotsky, L.S. (2005). Psychology of human development. Moscow: The Meaning Publishing House; Exmo. 1136 p. (in Rus.)
8. Suhomlinsky, V. A. (1972). Heart I give to children. Kiev: Sov. school. 244 p. (in Rus.)
9. Girl and hares. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3qgCGQ5tBAE>. (in Ukr.)
10. How Petr Pyatochkin considered elephants. Retrieved 21.08.2019, from <https://www.youtube.com/watch?v=z1gul74YRZo>. (in Ukr.)
11. Kapitoshka. Retrieved 21.08.2019, from <https://www.youtube.com/watch?v=EGzTvRQLtYU>. (in Ukr.)

gain their first social experience, which is quite important for working and studying in primary school.

Purpose. Our study aimed to justify the specifics of the application of various play techniques to develop critical thinking in older preschoolers.

Methods. At different stages of the scientific search were used the following studying methods: theoretical (analysis and comparison of sources related to study, learning from experience of other preschool teachers on a given topic) and empirical (surveys, discussion, simulation of playing situations, observations).

Results. Critical thinking as a subject of study remains not only in the main focus of teachers, psychologists, economists, political scientists and lawyers but this skill and its development have become increasingly important for everyone who wants to be fully realized in life. After all, having a critical thinking skill helps a person to efficiently sort through data, analyze, make decisions, draw conclusions. We are therefore convinced that the development of such thinking can start from the youngest age, specifically from senior preschool age. Of course, older preschoolers are just kids, whose formation, as personalities, must be interesting, original, using different cognitive techniques, without pressure. Thus, developing

critical thinking by teaching children to analyze, compare, abstract is necessary in playing.

Originality. For a person to have critical mindset, it's necessary starting from the childhood not to impart stereotypes, other people's "samples" and to prevent prejudice. In the play, the world of fairy tales the preschooler imagines, fantasizes and assumes. The child has the opportunity to implement their own ideas, however unrealistic they might be. This is true freedom, which in the future will allow to make informed decisions, respond to social challenges and take responsibility for what's done. That is why we believe that it is necessary to develop critical thinking from the senior preschool age and to do it through play.

Conclusion. Using play techniques to develop critical thinking in older preschoolers will make learning useful, and most importantly, the child will gain invaluable social experience that will form the basis for the future.

Keywords: critical thinking; older preschool age children; social experience; story-role-playing game.

Одержано редакцією 06.08.2019
Прийнято до публікації 31.08.2019